

OĞUZ KAĞAN DESTANI'NDAN DEDE KORKUT'A TOY GELENEĞİNİN SİMGESEL ANLAMI VE TÜRK PAYLAŞIM MODELİ

Ali Duymaz*

Türk kültür tarihini inceleme ve güncelleme çalışmalarının, dil ve tarih yadigarı sayılan eserlere yeni bir gözle bakmakla mümkün olduğu artık bellidir. Küreselleşmenin yeni bir emperyalizm anlamını taşıdığı tartışıldığı günümüzde Osmanlı başta olmak üzere Türk devletleri emperyal mi idi gibi sorulara da cevap vermek için bu eserleri yeni baştan inceleme gereği ortadadır. Ayrıca bugün eksikliğini duyduğumuz, mesela adil paylaşım gibi yeni değerler üretmenin ve bu değerleri müstakbel bir medeniyetin malzemesi olarak geliştirip yaygınlaştırmanın yolu da budur. Destanlar ve mitolojik anlatılar, sosyal bir kurumun devamlılığını sağlama fonksiyonunu da üstlenmektedirler. Bu açıdan bakıldığında destanlar Türk toplumunun, medeni seviye bakımından oldukça yüksek bir derecesine ait olsa da değerlerini, kutsal dünyasını gelecek nesillere sezdirme kavratma ve örnek hayatlarla vazgeçilmez şartlarını ortaya koyma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Elbette Türk kültür tarihinde çok fazla yazılı eser yoktur, ancak bu sorulara cevap verebilecek bilgilerin yeterince bulunduğunu da söyleyebiliriz. Bu eserlerden en belli başlıları içinde destanlar yer alır. Oğuz Kağan'dan Dede Korkut'a ulaşan destan çizgisi bize bir çok hususta olduğu gibi bu konuda da cevaplar verir. Biz bu araştırmamızda esas olarak Uygurca Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuz-nâmesi, Şecere-i Terâkime, Manzum Oğuz-nâme (Uzunköprü Rivayeti) ve Dede Korkut Kitabı'nın on iki hikâyesini ele aldık. Buralardan edindiğimiz bilgileri diğer bazı destanlarla birlikte Orhun Abideleri, Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig gibi dil ve tarih eserleriyle mukayeseli olarak değerlendirmeye çalıştık. Böylece ulaştığımız bir çok bilgi ve düşüncenin sağlamasını yapma imkânı bulacağımızı düşünmekteyiz.

---

* Prof. Dr. Ali Duymaz, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

A) Simgeler ve Simgesel Alan

Bir destan metni gelecekte yeniden yaşanması muhtemel, yani güncelleştirilebilir olayları anlatabilme veya sezdirebilme yeteneğine sahiptir. Bu noktada imge ve simgelerin devreye girdiğini söyleyebiliriz. Destanların zahiri yapısı kolayca tarihsel bir yoruma, yani aklî gerçekliğin kurallarına tabi tutulabilir. Ancak imge ve simgeler çözülürse toplumların inanç ve değerler sistemi, siyasi ve sosyal yapısı, kozmik meraklarını nasıl giderdiği, evreni ve eşyayı nasıl algıladığı, kısacası hayatı algılayış tarzı ortaya çıkar.

Burada birkaç satırla simge (sembol) kavramı üzerinde durmak isteriz. Simge; soyut, anlatılamaz, gösterilemez bir kavramı somutlaştırmak için kullanılan bir nevi işaretlerdir. Ancak işaret gibi belirtici bir denkliği veya alegori gibi kavramı dilden tasarruf ederek ekonomik tarzda tasvir ifade etmez. Sembol, bir çeşit *tecellid*dir. Anlatılmak istenen kavramla semantik, dilsel veya başka her hangi bir denkliği yoktur ya da doğrudan akıl yürütmeyle algılanamaz. Ancak dolaylı referanslarla algılanabilir. Bu dolaylı referanslar ise tecrübe, eğitim ve kültürel değerler gibi unsurlardır. Hayvanla insanı ayıran en önemli husus da işaret ile sembol arasındaki farka dayanmaktadır. Hayvanların işaretlerle anlaşması, işaretlere tepki vermesi mümkündür, çünkü işaret bir tecrübeyle veya bir nesneyle birebir ilişki içindedir. Ancak hayvanların sembol kullanmaları, yani soyutlama yapmaları mümkün değildir. Çünkü sembol bir nevi hatırlatmadır, sembol karşısındaki tepki değişiklikler gösterebilir. Bir fare, labirentleri deneme yoluyla aşip hedefe varabilir, ancak bir semboller dizisi olan haritayı kullanamaz. İnsanın soyutlama yoluyla sembol üretmesinin en yaygın şekli dildir. İnsanlar dil ile tecrübeyi sembollerle ifade edebilmekte ve bu semboller sayesinde tecrübeleri diğer insanlarla paylaşabilmektedir. Dili kullanma yeteneği, tecrübeyle ilgili bir şeyi sembollere aktarma ve sembolik araç vesilesiyle tecrübeyi paylaşma yeteneği demektir.

Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut hikâyelerine uzanan çizgide Türk kültür tarihinde karşımıza çıkan toylar, değişik amaç ve şekillerde kutlanan törenlerdir. Yılda bir düzenlenen han toyları, hacet için düzenlenen toylar, ilk av dönüşü toyları, ad koyma toyları yanında düğün, zafer, yağma ve akın toyları gibi değişik biçimleri görülen toyların simgesel bir anlam dünyası vardır. Bu anlam dünyası içinde en önemli alanlardan birisi *cihan hakimiyeti ülküsü* ve bu hakimiyet gerçekleşirse paylaşımın nasıl ve ne oranda yapılacağıyla ilgili ip uçları içermesidir. Oğuz Kağan Destanı'nda iki prototipini gördüğümüz bu toylar en ayrıntılı biçimde Dede Korkut Kitabı'nda yer almaktadır. Ayrıca diğer Türk destanları ve

halk hikâyeleri gibi diğer anlatıları içinde de bu tür toylar ve yansımaları görülmektedir.

B) Eski Türk Toplumunda Törenler ve Toy Sözü Üzerine

Yukarıda toyların birer tören olduğunu ifade etmiştik. Törenler mitolojinin ve mitolojik anlatılar vasıtasıyla topluma telkin ve tavsiye edilen törelerin uygulama alanlarıdır. Kısacası töreyi temsil eden Han, toylar aracılığıyla topluma mesajlar vermektedir. Bu mesajlar ahlaki, idari vb. gibi olabilir. Ancak bütün bu açık mesajların yanında simgesel mesajlar da vardır. Törenlerdeki manzarada yaradılışın ilk modelinin, yani kozmosun simgesel izleri de vardır. Törenler bir açıdan ilk modeli tekrarlamak işlevi de taşırlar.

Eski Türk hayatında kurbanla ilgili şeylan (şölen), avla ilgili sığır¹ ve ölümle ilgili olarak da yuğ² törenlerinin varlığı bilinmektedir (Daha geniş bilgi için bk. Köprülü 1986: 72-76). Divanü Lügat-it Türk'te toy sözü, "ordu kurağı, ordu karargâhı; ilaç yapılan bir ot; çanak yapılan çamur; toy kuşu" anlamlarında kullanılmıştır. Bu sözlerden ilki konumuzla ilgili görünmektedir. Çünkü toy sözü açıklanırken "*Buradan alınarak han toy denilir ki, Hakanın ordu kurduğu yer demektir. Bunu Oğuzlar bilmezler*" diye açıklama yapılmaktadır (Atalay 1992b: 141). Görüldüğü üzere toy sözü burada mekân anlamına geçmiştir, çünkü hanın toy düzenlerken yaptığı ilk işlerden biri otağ kurdurmadır. Kutadgu Bilig'de toy sözü hemen hemen aynı anlamlarda geçer: "*toy kuşu; halk, topluluk; ordu karargâhı*" (Arat 1988: 249, 453, 534; Arat 1998: 160, 175, 383). Burada da son iki anlam konumuzla ilgilidir. Toyda beylerin, halkın "yığnak" olması, toya bir başka anlam olarak "halk, topluluk, kalabalık" anlamının da yüklenmesini sağlamış olsa gerektir³.

Başlangıçta dinî mahiyette bir tören olan ve daha sonra devlet meclisini oluşturan toy hakkında İbrahim Kafesoğlu şöyle der: "Toy, bütün

¹ Sığır sözü DLT'de "*Hanların halk ile beraber yaptıkları bir çeşit av. Öyle ki hanın adamları ormanlara ve kırlara dağılırlar, yaban hayvanlarını önlerine katarak hanın olduğu yere doğru sürerler; o, yorulmaksızın bulunduğu yerden önüne çıkan hayvanları vurur. Sürgün avı.*" anlamı taşımaktadır (Atalay 1992a: 364).

² Yoğ / Yuğ sözü DLT'de "*Ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi güne kadar verilen yemek.*" anlamında kullanılmıştır (Atalay 1992b: 143).

³ Kutadgu Bilig'in 5340. beyti şöyledir: "*Ulug toy bakıp kör yaturlar küdü / Okır bizni bargu siziksiz udu*" (Arat 1991: 534). Çevirisi: "*Büyük bir kalabalık mahşeri bekleyerek yatıyor ve bizi çağırıyor, biz de onları takip edeceğiz.*" (Arat 1998: 383).

Türk lehçelerinde ve Türkçe'den intikal ettiği diğer dillerde doğrudan doğruya -meclis, toplantı- manasına gelmektedir ve devlette bir müessese adı olarak sonraki asırlarda ortaya çıkıp zamanla dilimize de yerleşen Moğolca "kurultay" sözünün Türkçe karşılığıdır" (Ka^afesoğlu 1986: 246-250). Konu bir çok araştırmacı tarafından benzer şekilde tanımlanıp değerlendirildiğinden biz daha fazla ayrıntıya girmeyi gereksiz görüyoruz.

C) Toyların Genel Özellikleri

1. Hareket ve Durum Tasvirleri

Oğuz Kağan Destanı'nda Dede Korkut'a kadar anlatılan toylarda belli başlı ortak notalar dikkat çeker. Bunlar daha ziyade tasviri mahiyette hakimiyet sembolleridir. Bu semboller aynı zamanda Oğuz-Türk toplumunun töresini, değerler sistemini de ortaya koyar. Dede Korkut'ta özellikle Bayındır Han'ın toyları için kalıp ifadeler dikkati çeker. Buna göre önce han "yerinden örü turar", "ala çadır diker", "İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yıgnak olur" ve müteakiben "yeme içme" gelir. Toyların bir başka unsuru ise kengeş, yani meşveret ve müzakere etmektir.

a) Yirinden (Örü) Turmak

Oğuz Kağan'da ve İslâmî Oğuz-nâmelerde yoktur. Ancak Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han ve Salur Kazan'ın düzenlediği toylar, "yirinden turma" veya "yirinden örü turma" fiilleriyle başlar. Bu bir davranma, hareket, eylem bildiren anlamı yanı sıra niyet etme, kalkışma anlamı da vermektedir. Han bizatihi kendisi harekete kalkışarak toplumunu harekete geçirmektedir.

b) Otağ Diktirmek

Bayındır Han toylarındaki kalıp ifadelerden biri de kara yerin üstüne ağ ban evini diktirmek, ala sayvanı gökyüzüne aşandırmak, şâmî günlüğü yer yüzüne diktirmek, bin yerde ipek halıça döşetmektir. Benzer ifadeler diğer toylarda da kullanılmaktadır. Dede Korkut'taki otağ, Reşideddin Oğuz-nâmesi ile Şecere-i Terâkime'de "altın ev"dir. Reşideddin'de Oğuz, savaşlardan sonra atından inince altın evin kurulmasını buyurur ve orada kendi taraftar ve dostlarıyla bir toy yapar (Togan 1982: 20). Şecere-i Terâkime'de o evin vasıflarını anlatan bir de beyit vardır: "O padişah altından bir ev kurdu / Ki o ev felek evinden utandı" (Ölmez 1996: 243-

244). Bu satırlarda felek evi, yani evren ile han evi arasındaki benzerlik kurulduğu daha açıktır. Bu tasvirler hem bir kudret, varlık ve servet gösterisi, hem de yeryüzüne ve gökyüzüne hakimiyetin simgesidir. Dikkat edilirse isimlerin önündeki sıfatlar en iyi, yüksek ve kaliteli unsurları işaret etmektedir. En iyisi, en çoğu ve her yeri kaplayana hana aittir. Ev-evren sembolizmini de burada hatırlatmayı gerekli görüyoruz. Han'ın evi, yani otağı evrenle benzeştirilmektedir. Bu otağ kurmada şüphesiz evrene hakim olmanın sembolizmi de saklıdır. Evin törenin uygulama alanı olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca ev-evren sembolizmindeki kubbe-gökyüzü-yay, orta direk-hayat ağacı-ok ilişkileri üzerinde durmak konunun uzamasına sebep olacaktır.

Kara yerin üstüne ağ ban ev diktirmekte bir renk sembolizmi vardır. Ak, kara ve kırmızı renklerin Oğuz hiyerarşisindeki yeri bellidir. Oğuz'un zafer toyunda sağ yandaki direğin dibine bağlanan ak koyun ile sol yandaki direğin dibine bağlanan kara koyun bunun bir başka göstergesidir. Renk simgeçiliğinin en güzel örneklerinden biri Dirse Han oğlu Buğaç hikâyesinde anlatılmaktadır. Ayrıca altın ve gümüş gibi metallerin sembolizmi de söz konusudur. Oğuz'un toyda altın evi kurdurması, sağ tarafa diktirdiği ağacın başına altın, sol yana diktirdiği ağacın başına gümüş tavuk koydurması kıymetli madenlerle ilgili sıralamayı işaret eder. Yine kırk kulaç uzunluğundaki direkler, bin yerde ipek halıca döşetmek gibi çokluk bildiren formel sayılar da simgeçiliğin bir başka yönüdür.

Burada kısaca hayat ağacı sembolizmi üzerinde de durmak istiyoruz. Oğuz Kağan Destanında Oğuz Kağan, yurdunu oğulları arasında paylaştırdıktan sonra bir toy düzenlemektedir. Bu toy sırasında sağ yanına kırk kulaç boyunda bir ağaç diktirmiş, onun üstüne altın bir tavuk, altına ise ak koyun bağlatmıştır. Sol yanına da kırk kulaç boyunda bir ağaç diktirmiş, üstüne gümüş tavuk, altına da kara koyun bağlatmıştır. Bu manzara, Oğuz hiyerarşisinde sağ ve sol tarafların, altın ve gümüşün, ak ve kara rengin, Bozoklar ile Üçokların değerini göstermenin yanı sıra kozmik ağacın törensel anlamda kullanılmasını da aksettirmektedir. Buradaki kırk kulaç boyundaki ağaçlar, evrenin eksenini ifade eden hayat ağacının mikro-ölçekli birer modelidir. Göğe uzanan bu direklerin üstüne ve altına konan, tavuk ve koyunlar ise kurbanlardır. Evrenin küçük birer modeli olan evlerin inşasına başlarken kaosun ilgasını sembolize eden kurban kesilmesi veya bir kaza sonucu insanların ölmesi sonucunda kan akması ile buradaki toyda canlandırılan görüntü aynı yapıyı çağrıştırmaktadır.

c) *Yığnak Olmak*

Toyların en vazgeçilmezlerinden biri *il künün* çağrılması, beylerin sohbete derilmesi, yığnak olmasıdır. Bu o kadar önemlidir ki Dede Korkut'un son hikâyesinde Taş Oğuz beyleri, Salur Kazan'ın yağma toyuna çağrılmadıkları gerekçesiyle asi olabilmektedirler. Oğuz Kağan destanında bu davet ve katılma "*il küнге çarlık çarlamak*" veya "*nökerlerin, il künlerin çarlap çakırmak*" olarak ifade edilmektedir. Manzum Oğuz-nâme'de ise ulusun toylandığı ifadesi vardır: "*Ulug toylar itti ulus toyladı / Oguz öz hatunı bile toyladı*" (Eraslan 1976: 178-179). Anlaşıldığına göre fakir veya zengin, halk veya devlet adamı herkes bu toylara çağrılmaktadır.

Bu toylara katılma devlete ve hana sadakat olarak değerlendirilirken katılmamak ve çağrılmamak töreye aykırı bir iş olarak algılanmaktadır. Aslında bugün geleneksel düğünlerde de rastladığımız bu durum, bir başka açıdan birlik ve beraberliğin de simgesidir. Toyun DLT ve Kutadgu Bilig'deki bir anlamının da "*halk, kalabalık, topluluk*" olduğunu hatırlarsak toyun vazgeçilmez öğelerinden birinin *il künün, biglerin, nökerlerin yığnak* olması olduğu anlaşılır.

ç) *Bol Yeme İçmek*

Bütün toylarda bol yeme içme sahneleri anlatılmaktadır. En genel ifadesiyle attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırma şeklinde bütün hayvanların erkeklerinin kurban edilmesi söz konusudur. Hanlar ve beyler, toylarda bir çeşit kurban olarak erkek hayvanları kesmektedirler. Bazı metinlerde sayısal anlamda ifadeler de yer almaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nda akına çıkış toyunda "*Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar, tatlılar ve kımızlar yediler ve içtiler*", zafer toyunda ise "*kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler.*" (Bang-Rahmeti 1936: 14-16, 30-31; Ergin 1988: 32, 39) ifadesi vardır. Kırk formel sayısı yemek içmek için kullanılan masa ve sıra yanı sıra zaman tayininde de kullanılmıştır. Bu rakam daha yeni bir metin olan Reşideddin Oğuz-nâmesi'nde Türk kültüründeki bir başka formel olan dokuz ve katlarıyla yer almaktadır: "*Oğuz yurda varması şerefine toy için doksan bin koç ve dokuzyüz kısrak kesilmesini emretti ve büyük bir toy yaptı*" (Togan 1982: 47-48). Bu abartılı rakamlar aslında çokluğu anlatmak için kullanılmaktadır. Manzum Oğuz-nâme'de Oğuz'un kendine ad koyduğu Kara Han toyunda ziyafet çekmek anlamında *aş tartmak* ve doyasıya yemek anlamında *boğuz yemek* tabirleri kullanılmaktadır.

(Eraslan 1976: 178-179). Aynı metinde “*kara han evinde yaraşturdu toy / öküş kısrak öldi sakışsız bu koy*” (Eraslan 1976: 182-183) ifadeleriyle çok ve sayısız sıfatları kullanılmaktadır. Dede Korkut Kitabı’nda standart ifade *attan aygır, devden buğra, koyundan koç kırdırmaktır*. Ayrıca *tepe gibi et yağmak, göl gibi kırmızı sağdırmak* da bu toylardaki yeme içme bolluğuna işaret eden bir başka ifade biçimidir.

Bu toylardaki yeme içme fasıllarında şarap ve kırmızı içmek de vardır. Oğuz Kağan’da *sürme* ve *kırmızı* sözleri geçerken, Dede Korkut Kitabı’nda bilhassa Salur Kazan’ın toylarında içkili eğlenceler daha ayrıntılı anlatılır. Bu tasvirlerde *altun ayak sürahiler* vardır, *seksen yerde badyalar* (büyük içki kapları) kurulmuştur, ayrıntılarıyla tasvir edilmiş *mahbup kâfir kızlarına sağrak sürdürülmektedir* (Ergin 1997: 154).

Hacet toyları olarak kabul edilebilecek toylarda, mesela Dirse Han toyunda bunlara ilaveten borçlular borcundan kurtarılır, çıplaklar giydilir.

Bu yeme içme bolluğu ve törenselliği Türk kültürünün değişik dönemlerinde ve coğrafyalarında da sıkça karşılaşılan bir geleneği işaret etmektedir (Bk. Ögel 1987). Yeme içmeyle ilgili bu bilgilere göre hanlar ve beyler, cömert olmak durumundadır, halkına yedirip içirme onların görevlerinden biridir. Yağma geleneği bu yeme içmenin sadece usulü farklı bir versiyonudur, yani bol yeme içme sahneleri bir yandan yağma / potlaç geleneğiyle birleşmektedir. Bu bol yeme içme sahneleri hanın meydan okuması ve gösterişi olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca halkı yedirip içirmenin bir başka boyutu tanrısal bir işlem olmasıdır: Han, halkı doyurmak için kurbanlar da kesmektedir. Üstelik sayıca çok ve her hayvanın erkeğinden olmak üzere. Hanlar ve beyler sofraya çekmekle “erdem”lerini göstermektedirler. Ayrıca birlikte yeme içmeler, birlikte ve cemiyet halinde yaşama iradesini de ifade etmektedir.

d) Kengeş / Meşveret / Sohbet Etmek

Toylarda yapılan en önemli işlerden biri meşveret, yani *kengeştir*. *Kengeş*, *kengeş*, *meşveret* ve *sohbet* sözleri benzer anlamlarda metinlerde yer alır. Uygurca Oğuz Kağan Destanı’nda *kingeş*⁴ olarak geçen bu kav-

⁴ Oğuz Kağan Destanı’nda hem akına çıkışta, hem de zafer toyunda *kingeş* sözü geçmektedir: “*andın song oguz kagan bedik toy birdi, il künge çarlıg ... çarlap kingeşdiler, keldiler.*” (Bang-Rahmeti 1936: 14-16; Ergin 1988: 32-33). “*kene andın*

ram, DLT'de de kullanılmaktadır⁵. Manzum Oğuz-nâme'de "meşveret kılaling özünge burun / ... yoktur munung teg yurun" (Eraslan 1976: 178-179) şeklinde geçmektedir. Bir çok toy tasvirinde kengeş edildiği belirtilmekle beraber kengeşin konusu açıkça belirtilmemektedir.

Toylarda demokratik prensiplerin uygulanması olarak da algılanabilecek bir faaliyet olan kengeş veya meşveret, Reşideddin Oğuz-nâmesi'nde Kara Han tarafında düzenlenen bir toyda Oğuz Han'ın farklı dine mensup olduğunun öğrenilmesi ve öldürülmesi kararı için yapılıyor. Atalarından farklı bir dine mensubiyet, törenin yasakları arasında kabul edilmektedir. Oğuz-nâme'de Oğuz'un babası bir toy düzenleyerek gelinlerinden işin sırrını öğrenmektedir. Bunun üzerine kengeş ederek Oğuz'u öldürme kararı verirler⁶. Aynı durum Manzum Oğuz-nâme'de de anlatılmaktadır⁷. Benzer bir durum da Dede Korkut Kitabı'nda vardır. Aruz, Kazan'a

song oguz kagan ulug kurultay çakırdı, nökerlerin, il künlerin çarlap çakırdı; kilip kingeşip olturdılar." (Bang-Rahmeti 1936: 30-32; Ergin 1988: 38-40)

⁵ DLT'de kengeş sözü "işlerde danışma, görüşme, düşünme, müşavere" (Atalay 1992b: 365) anlamında kullanılmış ve sözün fiil şekli olan kengemek de "Ol manğa kengedi" örnek cümlesiyle "O işini benimle danıştı, görüştü." anlamında kullanılmıştır (Atalay 1992b: 396).

⁶ Metin şu şekildedir: "Bir gün Oğuz bütün yakınları ve dostları ile ava gitmişti. Babası kâfir Kara Han bu arada bir toy tertip etti. O, Oğuz'un eşleri olan her üç gelinine kâse tuttu ve yemek sırasında bir ara "evvelki iki gelin, sonraki geline nispetle daha temiz, daha güzel ve daha üstün oldukları halde Oğuz niçin onu daha çok seviyor; bunun sebebi nedir?" dedi. Bu iki gelin içlerini dökmek için böyle bir fırsat bekliyorlardı ve şimdi tam sırası olduğunu gördüler. Kinle ve düşmanlıkla dediler ki: "Oğuz bizi tek bir Tanrı'ya inanıp ona ibâdete davet etti. Biz böyle bir Tanrı tanımıyoruz dedik. O buna kızarak bizden uzaklaştı. Bu gelin onun emrine uydu; böylece ona şefkat ve sevgi gösterdi. Şimdi bu karı koca yeni dini tutmuşlardır, atalarının dinini inkâr edip ona yüz çevirmişlerdir". Kara Han bunu o gelinden sordu, kız inkâr etti. Kara Han öfkeleni ve kinle doldu. Hemen o zaman kardeşlerini ve akrabalarını toplayıp onlara dedi ki: "Oğlum Oğuz çocukluğunda mes'ud, talihli ve padişahlığa istidatlı idi. Şimdi işitiyorum ki, kendi dininden dönmüş ve başka bir tanrı seçmiş. Bir çocuğun bize ve mabudumuza ihânet edip onu küçümsemesi rezâletine nasıl katlanabiliriz?". Kengeş ederek Oğuz'u öldürmeye karar verdiler." (Togan 1982: 18-19)

⁷ Manzum Oğuz-nâme'nin 48-50. beyitlerinde Kara Han'ın düzenlediği toyda gelinlerden sır alma ve Oğuz'u öldürme kararı çıkar: "kara han evinde yaraştırdı toy / öküş kısrak öldi sakızsız bu koy/ kelinleri evge ketürdi barıp / yana yahşılıkning urugin tarıp / ağırladı toyda bularnı telim / özi kıkı körklüg selim dil-halim" (Eraslan 1976: 182-183). Çevirisi: "Kara Han evinde ziyâfet düzenledi: / pek çok kısrak ve sayısız koyun öldü (kesildi). / Gelinlerini varıp eve getirdi; / Yine iyiliğin tohumunu ekti. / Ziyâfette bunları çokça ağırladı; / Kendisi, huyu güzel, kusursuz, yumuşak gönüllü idi." (Eraslan 1976: 182-183).

yağma toyundan dolayı düşmanlık konusunu toyda kararlaştırır. “*Taş Oğuz bigleri hep yığnak oldu. Ala bargah otakların düze dikdi. Atndan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdi. Taş Oğuz biglerine ağırlık idiüp toyladı.*” (Ergin 1997: 245).

Dede Korkut'ta bir yerde *keñeş* sözü geçer. O da Begil'in Kazan'la ‘*hüner erin midir, atın mıdır*’ konusunda ters düşmesi olayıdır. Hanımı Begil'e durumunu sorarken: “*Ağ alınlu Bayındır Hanuñ divanına dünin varduñ / Ala gözli bigler ile yidiñ içdiñ / Kavumlu kavmu-y-ile keñeşdi mi*” der (Ergin 1997: 217).

Yine Dede Korkut Kitabı'nda bir kaç yerde de sohbet sözü geçer. Bamsı Beyrek hikâyesinin girişindeki Bayındır Han toyu sohbet diye anılır (Ergin 1997: 116). Kazan Big Oğlu Uruz Bigüñ Tutsak Olduğı Boyda Kazan'ın düzenlediğı toy da Oğuz sohbeti olarak adlandırılır (Ergin 1997: 154). Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyında da sohbet kavramı aynı anlamda kullanılır (Ergin 1997: 199).

Toylarda *kengeş*, yani meşveret ve müzakereler yapılması bu toyların demokratik bir kurum, bir meclis gibi işlev gördüğünü, akın, toplu av, alplığın onanması, evlilik gibi önemli kararların bu mecliste alındığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu meclislerin bir oturma düzeni ve söz söyleme sırası olduğu, bunun bir devlet teşkilatı olduğu da muhakkaktır (Bk. İnan 1987: 241-254; Kafesoğlu 1986: 246-250). Hanlar görüş ve önerilerini toylarda halka, ile ve güne sunup onaylarını almaktadırlar.

2. Toyların Düzenleyicileri Ve Zamanı

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan iki defa toy düzenlemektedir. Bu toylardan ilki *kıyandkatı* öldürüp evlilikleri sonrasında akına çıkma sırasında düzenlediğı toydur. İkincisi ise akından döndükten sonra yurdunu oğulları arasında bölüştürdüğü toydur. İslâmi Oğuz-nâmelerde ise Oğuz'un babası Kara Han'ın düzenlediğı toylar dikkati çeker. Bunlardan ilki Oğuz'a ad koymak üzere düzenlediğı toydur. İkincisi ise Oğuz avdayken gelinlerinden Oğuz'un sırrını öğrenmek amacıyla düzenlediğı ve sonra da Oğuz'un farklı dine mensup olması dolayısıyla öldürülmesine karar aldığı toydur. İslâmi Oğuz-nâmelerde de Oğuz Han'ın paylaşım toyu düzenlediğı anlatılır.

Dede Korkut Kitabı'nda dört hikâye Bayındır Han'ın⁸, iki hikâye de Salur Kazan'ın⁹ düzenlediği toyların tasviriyle başlar. Ayrıca Dirse Han'ın hacet dilemek için bir toyu ile han kızı annelerin oğulları için düzenlediği iki ilk av toyu anlatılmaktadır. Bu kadınlardan biri Salur Kazan'ın karısı, Bayındır Han'ın kızı, Uruz'un annesidir. Diğeri ise Dirse Han'ın karısı, Buğaç'ın annesidir.

Toylar için özel anlamda belirlenmiş tarihler yoktur. Ancak Bayındır Han'ın yılda bir kere toy düzenlediği, Salur Kazan'ın da yılda bir kez yağma toyu düzenlediği anlaşılmaktadır. Diğer toylar hareket ekseninde değer kazanmaktadır. Yani genç kahramanın ilk avından sonra, akın ve zafer dönüşü gibi. Bu durum da destanlarda zamanın takvimsel bir değer taşımaktan öte harekete, yapılan işin mahiyetine göre değer taşıdığını göstermektedir.

Ç) Toy Çeşitleri(İşlevlerine Göre)

Dede Korkut hikâyeleri üzerinde inceleme yapan Gökyay, toyları ne zaman ve nasıl düzenledikleri noktasından şöyle tasnif etmiştir:

- 1) Bayındır Hanın verdiği yıllık toylar
- 2) Her akından sonra verilen toylar
- 3) Çocuğun ilk avından dönüşünde verilen toylar
- 4) Hacet toyları
- 5) Çocuğa ad konacağı zaman düzenlenen toylar
- 6) Düğün için verilen toylar

⁸ Hikâye başında Bayındır Han'ın toyu bulunanlar: 1) Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı, 2) Kam Pürenüñ Oğlu Bamsı Beyrek Boyı; 3) Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı; 4) Begil Oğlu Emrenüñ Boyı. Bayındır Han toylarına bir örnek metin şöyledir: "*Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş-idi. Ağ ban ivini kara yirüñ üzerine dikdürmüş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yıgnak olmuş-idi.*" (Ergin 1997: 216)

⁹ Salur Kazan'ın düzenlediği ve hikâye başında yer alan toylar: 1) Salur Kazan'ın İvi Yağmalandığı Boy; 2) Kazan Big Oğlu Uruz Bigüñ Tutsak Olduğu Boy. Örnek metin: "*Bir gün Ulaş oğlu Kazan Big yirinden turmuş-idi. Kara yirüñ üzerine otahların dikdürmüş-idi. Biñ yirde ipek halıçası döşenmiş-idi. Ala sayvan gök yüzine aşanmış-idi. Toksan tümen genç Oğuz sohbetine dirilmiş-idi. Ağzı büyük hurmalar ortalığa salınmış-idi. Tokuz yirde badyalar kurulmuş-idi. Altun ayak surahiler dizilmiş-idi. Tokuz kara gözlü, örme saçlı, elleri biléğinden kınalı, parmakları nigarlı, boğazları birer karış kâfir kızları al şarabı altun ayağ-ile kalın Oğuz biglerine gezdürürler-idi. Ulaş oğlu Salur Kazan içmiş-idi. Çırgap çırgap çadır otak bağışlar-idi, katar katar develer bağışlar-idi.*" (Ergin 1997: 154).

- 7) Büyük sevinçlerden sonra verilen toylar
- 8) Yağma toyu (Gökyay 2000: CCCXCIV).

Biz bu tasniften de istifade ederek yeni bir tasnif yapacağız. Çünkü toylar ile hayatın geçiş aşamaları ve bu aşamaların destanlara yansımış şekli arasında bir paralellik söz konusudur. İlk olarak doğumun sağlanması için toy düzenlendiğini görürüz. Gökyay'ın hacet toyu dediği bu toy genç bir kahramanın doğumuna zemin hazırlayıcıdır. İkinci olarak genç kahramanın erişkinler topluluğuna katılması için gereken ilk ay, bunu takiben ad koyma ve ardından da evlilikle ilgili toylar gelir. Daha sonra akın toyları diyebileceğimiz akın öncesi ve akınlardan sonraki zafer veya onun bir yansımaları sayılabilecek olan yağma toyları ve en son olarak da ölümle ilgili toylar gelir.

1. Doğum Öncesi Toyları

Gökyay'ın hacet toyu olarak adlandırdığı bu toy çeşidi, ele aldığımız metinler içinde sadece Dirse Han oğlu Buğaç hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Bayındır Han'ın toy sahnesiyle başlayan bu hikâyede töre ile birey arasındaki uyumsuzluk simgesel olarak ortaya konur. Çünkü Bayındır Han toyunda oğlu olan ak otağa kondurulmuş, altına ak keçe yayılmış, önüne ak koyun yahnisi konmuştur; kızı olan kızıl otağa kondurulmuş, altına kızıl keçe döşenmiş, önüne kızıl koyun yahnisi konmuştur; oğlu kızı olmayan ise kara otağa kondurulmuş, altına kara keçe döşenmiş ve önüne kara koyun yahnisi konmuştur. Yani han toyunda töre gereği oğlu kızı olmayan karalanmış, *kargan*mıştır. Dirse Han toyda başına gelen bu davranışı, onur kırıcı, küçültücü bir davranış olarak görüp öfkeyle hanımına gitmiş, durumu anlatmıştır. Hanımı, Dirse Han'a bir toy verip açları doyurmasını, çıplakları donatmasını, borçluları borcundan kurtarmasını tavsiye etmiş; böylece bir ağzı dualının duasının kabul olabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Dirse Han da toy düzenlemiştir¹⁰. Sonuç-

¹⁰ Bu toy hikâyede şöyle anlatılır: “Dirse Hanun hatunı soylamış, görelüm ne soylamış, aydur: Hay Dirse Han, bana kızup kazap itme, inciniüp acı sözler söyleme, yiründen örü turgul, ala çadırın yir yüzine dikdürgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldürgil, İç Oğuzuñ biglerin üstüne yığnak itgil, aç görseñ toyurgul, yalnızak görseñ tonatgul, borçlıyı borçından kurtargul, depe gibi et yığ göl gibi kıımız sağdur, ulu toy eyle, hâcet dile, ola kim bir ağzı du’âlnuñ alkışı-y-ile Tanrı bize bir batman ‘ayal vire didi. Dirse Han dişi ehlinin sözi-y-ile ulu toy eyledi, hacet diledi. Atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdi. İç Oğuz Taş Oğuz biglerin üstüne yığnak itdi. Aç görse toyurdi. Yalın görse tonatdı. Borçlıyı borçından kurtardı. Depe gibi et yığdı göl gibi kıımız sağdurdi. El götürdiler hacet dilediler. Bir ağzı

ta bir ağzı dualının duası kabul olmuş, Tanrı bu aileye bir oğul vermiştir. Dirse Han'ın karısı hikâyenin ilerleyen kısımlarında söylediği soylamalarda nasıl evlat sahibi olduğunu anlatmaktadır¹¹. Mukaddime'deki töre ilkelerinden en önemlilerinden biri "*Oğul atanuñ yetiridür, iki gözünüñ biridür*" (Ergin 1997: 74) ifadesiyle belirtilmekteydi. Töre, avcı-göçebe bir toplum için erkek evladın önemini vurgulamaktadır. Burada bu ilkenin bir çeşit uygulaması sayılabilecek olaylar anlatılmıştır. Dikkat edilirse Dirse Han toyda uğradığı *karganmayı*, yani töreyi tartışmamış; üstelik toyda karşısına çıkan töre-birey uyumsuzluğunu kendi düzenlediği bir başka toyla aşmıştır. Çünkü han, toy vasıtasıyla törenin bir ilkesini simgesel araçlarla halkına hatırlatmıştır. Bu onun görevidir. Dirse Han da özellikle erkek evlat sahibi olmak için malından ikram ve ihsan etme anlamını taşıyan toyu düzenlemiştir.

2. Erişkinliğe Geçiş Toyları

a) İlk Av Toyları

Oğuz toplumunda av, ekonomik bir anlamın çok ötesinde anlamlar taşır. Elbette bir geçim kaynağıdır avcılık, ancak esas olarak tabiat-medeniyet mücadelesinin çok önemli bir sahnesidir. Av, medenileşme sürecindeki insanın temsilci kahramanlar önderliğinde tabiatla savaşıdır. Ekonomik olarak bir geçim kaynağı, sosyolojik olarak bir paylaşım, psikolojik olarak ilk izin verilmiş öldürme ve bu "suç"un sorumluluğunu kabile fertleriyle paylaşma ve düşmanla savaşın da bir provasıdır av.

Oğuz Kağan Destanı'nda, toplumu ve toplumun geçim kaynağı olan yıllık sürülerini tehdit eden bir kaos simgesi olan kıyandkat (gergedan), tamamen avcılık hüneriyle Oğuz Kağan tarafından bertaraf edilir. Oğuz Kağan bu ilk avında hem erişkinler topluluğuna katılmış, hem toplumunu bir tehlikeden kurtararak kimsenin beceremediği bir işi gerçekleştirip liderlik konumuna ulaşmış, hem de kaosu, yani tabiatın temsilcisi vahşi bir hayvanı yenerek medenileşme ve kozmosa ulaşma sürecinde önemli

du'âlmunñ alkış-y-ile Allah Ta'âla bir 'ayal virdi: Hatunu hâmile oldı, bir nice müddetden sonra bir oğlan toğurdi." (Ergin 1997: 80-81)

¹¹ Bu soylamada şu sözler yer alır: "*Kuru kuru çaylara su saldum / Kara tonlu derişlere nezirler virdüm / Aç görsem toyurdum, yalınçak görsem, tonatdum / Depe gibi et yığdum, göl gibi kırmız sağurdum / Dilek ile bir oğul güç ile buldum*" (Ergin 1997: 87)

bir adım atmıştır. Bu başarısından sonra evlilikleri gerçekleşmiştir. Böylece han olmuş ve toy düzenlemiştir.

İlk avda, ava çıkmadan önce atadan ruhsat almak, av hayvanının yağını genç prensin parmaklarına sürmesi, öldürülen hayvanın bir kısmını pay olarak vermek gibi inanış ve uygulamalar da vardır. Jean P. Roux bu hususta şöyle demektedir: “Öldürme olayı sorumlu bir insanın eylemidir. ... Asıl av hayvanının avlanması izni herhalde kazanılmış bir hakka bağlı olsa gerekti. Ancak ne olursa olsun şurası açıktır ki öldürme, ergenlik, isim alınması ve evlenme ve daha doğrusunu söyleyelim, açıkça kadınlarla temas etme hakkının birbiriyle bağlantılı olması gerektir. ...” (Roux 1994: 182-183). Bütün bunları bir törende birleştiren toyları biz Dede Korkut’ ta görürüz.

Dede Korkut Kitabı’nda iki kahramanın ilk avlarıyla ilgili toy düzenlendiği anlatılmaktadır. Buğaç¹² ve Uruz¹³. Yalnız hemen belirtmekte fayda vardır. Bu iki toy da kahramanların anneleri tarafından düzenlenmektedir. Bu iki hikâyede de babalar farklı bir konumdadır. Buğaç hikâyesinde Buğaç, babasından izinsiz ava gittiği için namertler tarafından geleneğe aykırı bir uygulama kabul edilmiş ve babasına bunun kasti bir iş olduğu fikri verilmiştir. Uruz hikâyesinde ise Uruz babası Kazan’la ava çıkmış, düşmanla karşılaşmış, babasının sözünü dinlemediği için tutsak düşmüştür ve avdan Kazan yalnız dönmüştür. Hikâyelerin kurgusuna göre kadınların toy düzenlemesinin haklı gerekçeleri olmakla beraber hemen hatırlatmakta fayda vardır; Salur Kazan’ın eşi Bayındır Han’ın kızıdır, Dirse Han’ın karısı da han kızıdır. Yani han kızları olma hasebiyle de olsa, gençlerin babalarıyla birlikte ava gitmiş olmaları sebebiyle de olsa bu toylar kadınlar tarafından düzenlenmiş toylardır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi genç kahraman babasıyla birlikte ilk avına gitmelidir. Bu hem bir izin almaktır, hem de eğer izin alınmadan gidilirse Buğaç’taki gibi ataya saygısızlık olarak yorumlanır ve cezası da av yerinde baba okuyla ölümdür. Çünkü ilk av, Roux’un sözüyle “kazanılmış bir hakka bağlı olsa gerektir” (Roux 1994: 182).

¹² Buğaç’ın ilk av toyu: “Dirse Hanun hatunı oğlançuğumun ilk avidur diyü atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdu, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi. Yumurlanup yirinden örü turdu, kırk ince kızı boyına aldı, Dirse Hana karşı vardı.” (Ergin 1997: 86)

¹³ Uruz’un ilk av toyu: “İvine geldi. Han kızı boyı uzun Burla Hatun Kazanuñ geldügin işitdi, atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurdu. Oğlançuğumuñ ilk avidur, kanlu Oğuz biglerin toylayayım didi.” (Ergin 1997: 162)

Av törelerinden birisi de pay vermektir. Pay vermenin iki boyutu vardır. İlki ilk av dönüşü toy düzenlenmesidir. Diğeri de doğrudan av etinden pay verme şeklindeki uygulamadır.

Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek'in kovaladığı bir geyiği nişanlısının otağı önünde vurması üzerine Kısırca Yenge, avdan pay diler. Beyrek ise avcı olmadığını söyleyip hepsi sizin olsun der¹⁴. Hasan Eren bu konuda önemli bir inceleme yapmış, Jean Paul Roux da eserinde bu konuya temas etmiştir. Bugün hala bazı yörelerimizde yaşamakta olan bu adetin, Altay, Şor, Soyot, Kazak, Azeri, Kırgız, Tuva, Yakut Türklerinde de varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca tarihi kaynaklardan Divanü Lügati't-Türk, Babürnâme, Moğolların Gizli Tarihi ve Çağatay sözlüklerinde bu adete dair ipuçları bulunduğu da söz konusu eserlerde örneklenmiştir. En çok kullanılan sözcükler *uçu*, *uca* ve *saugadır* (Gökyay 2000: CCCX-CCCXII; Roux 1994: 183). Bu pay dileme veya pay vermenin psikolojisi üzerine değişik açıklamalar da yapılmıştır. Bu görüşlerden bir avcının, aslında hayvan öldürmenin sorumluluğunu ve tehlikelerini üçüncü kişilerle paylaştığını ileri sürmektedir. Bir başka görüşe göre pay verme kurban kavramıyla ilgilidir. Bazıları ise av tanrısını memnun etmek, klan komünizmi gibi açıklamalar yapmıştır (Roux 1994: 183). Avdan pay verme konusunda en tatmin edici izahlar hayvan üzerinde hakkı olanların tatmin edilmesi ve sorumluluk ile tehlikelerin paylaşılması olsa gerektir. Bu durum bir çeşit öldürme olan avı, meşru kılar.

Avı meşru kılmanın bir başka boyutu da toy düzenlemektir. İlk avdan sonra toy düzenlenmesi sık rastlanan bir durumdur. Bu toy, ilk avın sosyal kabulü ve onanması anlamını da taşımaktadır. Böylece gencin, sorumluluk sahibi bir erişkin olduğu, evlilik, beylik ve ad alma gibi erişkinlik sembollerini hak ettiği onanacaktır. Bilindiği gibi bu hususlar ozanların, Dede Korkut'un görevleri arasındadır. Avın bir başka boyutu ise erişkinliğe geçme töreni olmasıdır. İlk öldürme sayılan ilk avdan sonra gencin ad alabileceği ve evlenebileceği öngörülmektedir.

b) Ad Koyma Toyları

Uygurca oğuz Kağan Destanı'nda ad alma veya koymayla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Şecere-i Terâkime, Manzum Oğuz-nâme gibi daha yeni metinlerde Oğuz'un kendi adını kendinin aldığı ve bunun

¹⁴ Metin şöyledir: "Kısırca Yenge dirler bir hatun var-idi, ilerü vardı pay diledi. Hey big yigit bize dahu bu geyikden pay vir didi. Beyrek aydur: Mere dadı men avçı degülem big oğlı bigem, hep size didi." (Ergin 1997: 122)

da babası Kara Han'ın düzenlediği bir toy sırasında gerçekleştiği anlatılmaktadır.

Ad almanın veya koymanın sembolizmini şu şekilde özetleyebiliriz: Dünyaya gelen kahraman erişkinlik yaşına kadar biyolojik bir varlık olarak kabul edilmektedir. Yani tabiatın bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Konu, tabiat-medeniyet çatışması temelinde ele alınırsa kahramanın tabii bir varlık olmaktan sosyal bir varlık olmaya yükselmesi gerekir ki bu da tabiatın uzaklaşması, yani tabiata ait bir unsuru alt etmesiyle mümkündür. Bunu ilk destanlarda toplumu, toplumun sözlü kuralları olan töreyi ve tabii ki medeniyeti tehdit eden vahşi bir hayvanı alt etmek olarak görüyoruz. Çünkü tabiat veya tabiatın temsilcisi olan hayvan çoğu zaman kaosu, yani kuralsızlığı, karmaşayı, düzensizliği simgelemektedir. Burada düşman kavramının da tabiatla aynılaştığını ifade etmeliyiz. Bu bakımdan savaş ile av aşağı yukarı aynı işlevi görürler.

Sosyolojik anlamda bir doğum sayılabilecek erişkinler topluluğuna katılma töreni sonunda bir toy düzenlenir ve kahramana sosyal bir kabul anlamı ifade eden ad konur. Uygurca Oğuz Kağan destanında ad koyma- nın dışında bütün süreç ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Uygurca metnin daha yeni bir versiyonu sayılabilecek nitelikler taşıyan Buğaç Han hikâ- yesinde ise ad koyma da olaya eklemlenir. Buğaç Han'ın, Oğuz Ka- ğan'daki vahşi gergedanın yerini biraz spor amaçlı da olsa tutmuş olan boğayı öldürmesi üzerine metinlerde törenin temsilcisi olan Dede Kor- kut'a ad vermek düşer. Dede Korkut gelir, oğlanı alıp babasına varır, kalıp soylamalarını söyler ve sonuç olarak "*Bayındır Hanun ağ meyda- nında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmüş senin oğluñ, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm, yaşını Allah virsün*" (Ergin 1997: 83) der. Dede Korkut burada ad verme işini toplum adına ve açık anlatılmamasına rağ- men bir toyla gerçekleştirir. Kısacası Dede Korkut, Buğaç'ın tabiata ait bir varlık olmaktan sosyal bir varlık olma konumuna yükseldiğini, bu bakımdan hüner ve erdem gösterdiğini, at, koyun, deve, çadır, cübbe, elbise gibi ihسانlara layık olduğunu, beylik ve taht alabileceğini onamış olur.

Dede Korkut Kitabı'nda Buğaç dışında ad konması anlatılan iki kah- raman daha vardır. Bamsı Beyrek ve Basat. Ancak bunlarda bir toy hava- sı yoktur. Gösterilen kahramanlık üzerine Dede Korkut'un gelip ad koy- duğu anlatılır. Dede Korkut Kitabı'ndaki üç hikayeye göre genç kahra- manın bir hüner gösterdikten sonra ad aldığı dikkati çeker. Ad verme işini, hem hüneri, hem de hünerin sonucunda ad ve diğer beylik unsurla- rını hak ettiğini onamak üzere Dede Korkut yapar. Çünkü Dede Korkut,

törenin temsilcisidir. Genç alpin töreye uygun davrandığını tescil eder. Böylece genç alp, Oğuz toplumuna katılmış, sosyolojik olarak varlığını ispat etmiş, beylik ve evlilik yapabileceğini ortaya koymuştur.

Oğuz-nâme diye kısaca andığımız İslâmî Oğuz destanlarında farklı bir durum daha vardır. Bu metinlerde Oğuz kendi adını kendisi koymaktadır. Babası Kara Han, Oğuz büyüyünce oğluna ad koymak için toy düzenler. Ancak bu arada Oğuz gizli olarak babasından ayrı bir din tutmuş, annesi ve bir eşi de onun dinini seçmiştir. Aralarında tabir yerindeyse meşruiyet zeminleri itibariyle bir medeniyet farkı oluşmuştur. Bu artık bir tabiat-medeniyet çatışması olmanın ötesine geçmiş, medeniyet farkı çatışmasına dönüşmüştür. Bu bakımdan Oğuz babasının ve babasına tâbi olan toplumun onama durumunda olduğu bir adı almamış, yeni bir medeniyet inşasının ilk adımı gibi düşünülebilecek şekilde kendi adını kendisi koymuştur. Ancak hiç unutmamak gerekir ki burada, destanlarda törenin önemli hukuki ve ahlâki yasaklarında biri olan babaya isyan, atalar kültürünü çiğneme gibi bir durum söz konusudur. Tarihî olarak Mete ile birleştirilen babaya isyan ve babanın öldürülmesi olayı, daha sonraya tarihlenen Buğaç Han hikâyesinde bile gücünü korumuştur. Burada İslâmiyet kaynaklı bir gönderme de vardır. Hazreti Muhammet'in atalarının dininde olmamakla suçlanması ve atalarına, kabilesine karşı çıkışı, Oğuz Han'a adapte edilmiş izlenimi de doğmaktadır. Şüphesiz Oidipus kompleksini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Burada bir töre yasağı olan atalara saygısızlık ile onun ailevî bir uzantısı olan babaya asilik yasağı, Dede Korkut hikâyelerinden Uruz ile babası Salur Kazan ve Buğaç ile babası Dirse Han¹⁵ arasındaki olaylarda da işlenmiştir. Burada daha eski bir dönemi işaret eden annenin işlevini de unutmamak gerekir. Oğuz-nâmelerde Oğuz'un sütünü emmemesi üzerine dinini ilk kabul eden annesidir. Dirse Han'a oğul bulma konusunda yol gösteren, oğlu babasının yarasından sağlatıp kurtaran ve babayı da oğlunu ikna ederek düşman elinden kurtartan da *han kızı* annedir.

Şecere-i Terâkime'de Tuman Han'a babası öldüğü günlerde doğduğu için Korkut tarafından Tuman adının konması da anlatılmaktadır.

¹⁵ Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy'da Uruz babasının sözünün dinlemediği için pusuda kalmayıp savaşa atıldığı için tutsak düşer. Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı'nda da kırk namerdin sözüne kanan Dirse Han oğlu Buğaç'ı öldürmeye kalkışır. Buğaç, kurtulup annesinin sözünü dinleyerek babasını kırk namerdin elinden kurtarır ve yasağa uyduğunu ortaya koyar (Ergin 1997: 153-167).

Burada bir de boy adlarının konması meselesine temas etmeliyiz. Oğuz Han, hanlık toyu diyebileceğimiz bir toyda, kendine tâbi olan boy-lara da ad vermiştir. Halaç, Kanglı, Karluk, Kıpçak, Ağaç-eri ile Uygur boylarına bu şekilde Oğuz ad vermektedir. Bu, yeni bir töre ve medeniyet inşa etme çabasındaki Oğuz için kendine tâbi kabileleri de yeniden adlandırması olarak normal sayılmalıdır.

Ad verme toyu ile ilgili bilgilere Manas Destanı'nda da rastlarız. Cakıp Han, bir toy düzenler, dört peygamber gibi koca gelerek çocuğa Manas adını verirler. Semetey, ad aldığıında Manas hayatta değildir. Kanıkey'in babası toy düzenler ve ona ad koymalarını ister. Kimse ad koyamaz ve ak sakallı ihtiyar gelip adını Semetey koyar ve gider. Seytek de aynı şekilde ad almıştır. Kan Çora ve Kül çora da doğumlarındaki özelliklere göre ad alırlar. Alpamış Destanı'nda da çocuklara ad verilmesi için toy düzenlenir. Hoca molla gelerek çocuklara adlarını verir (Yıldız 1995: 251-257).

c) Evlilik Toyları

İlk avını veya ilk savaşını yaparak alplığını ortaya koyan kahraman, erişkin olmuş, ilk cinsel temasa veya toplumun onadığı şekliyle evliliğe hazır hale gelmiştir. Oğuz Kağan destanında evliliklerin bir tören boyutu yoktur. Oğuz Kağan, iki eşini de yalnızken görür, sever, alır ve yatar. Ayrıntı yoktur. İslâmi Oğuz-nâmelerde ise amcasının kızlarıyla evlendiği anlatılmaktadır, fakat bunlarda da ayrıntılı bir toy tasviri söz konusu değildir. Dede Korkut Kitabı'nda ise özellikle Bamsı Beyrek hikâyesinde ayrıntılı düğün sahnelerinin tasviriyle karşılaşırız¹⁶. Ayrıca Kan Turalı (Ergin 1997: 198) ve Seğrek (Ergin 1997: 228) hikayelerinde de düğün törenlerinden bahsedildiği dikkati çeker.

Dede Korkut Kitabı'nda evlilikle ilgili olarak toyla birlikte *düğün* sö-zü de geçmekte, bazen *toy düğün* veya *düğün dirnek* ikilemeleri de kul-lanılmaktadır (Bk. Ergin 1997: 123, 129, 137, 138, 140, 141, 142, 153,

¹⁶ Bu tasvir şöyledir: "Pay Püre Bigün oğlançuğı Beyrek, melikün kızın aldı, ağ ban ivine ağ otağına girü döndi, düğüne başladı. Bu kırk yigidiün bir kaçına Han Kazan, bir kaçına Bayındır Han kızlar virdiler. Beyrek dahi yidi kız karındaşını yidi yiğide virdi. Kırk yirde otak dikdi. Otuz tokuz kız tâlilü tâli'ine birer oh atdı. Otuz tokuz yiğit ohunuñ ardınca gitdi. Kırk gün kırk gice toy düğüñ eylediler. Beyrek yigitleri-y-ile murad virdi murad aldı. Dedem Korkut geldi şadılık çaldı, boy boyladı soy soyladı, gâzi erenler başına ne geldügin söyledi, bu Oğuz-nâme Beyregün olsun didi." (Ergin 1997: 153)

228, 243). Dede Korkut'ta iki çeşit düğünden söz edilir. *Kiçi düğün* ve *ulu düğün* (Ergin 1997: 133-134).

Evlilikle ilgili toyların ana unsurları bakımından diğer toylardan pek farkı yoktur. Ancak düzenlenen toylardan evliliğin de han, töre ve halk tarafından tanınmış sosyal bir kurum olduğu sonucu çıkar. Dede Korkut'un bu düğünlerde çalıp söylemesi de evliliklerin onanması anlamını taşır.

3. Akın Toyları

a) Akına Çıkış Toyları

Hanlar, akına çıkmadan önce toy düzenlemektedirler. Bu tür akınların prototipi Oğuz Kağan destanında anlatılmaktadır. Oğuz Kağan, alp olduktan ve evlendikten sonra akına çıkmak üzereyken toy düzenler. Bu toyda manzum olarak söylediği bir bildirgesi de vardır (Bang-Rahmeti 1936: 14-17; Ergin 1988: 16-17, 32-33).

Dede Korkut Kitabı'nda Kam Gan oğlu Bayındır Han'ın düzenlediği ve dört hikâyenin başlangıcında benzer ifadelerle yer alan toylar ile Oğuz beylerinin başı olan Salur Kazan'ın düzenlediği ve iki hikâyenin baş kısmında yer alan toyları da akına çıkış toyu olarak değerlendirebiliriz. Bu toylarda görevi beylere akın izni vermek üzere beyleri büyük divana toplamak ve yılda bir defa büyük bir ziyafet vermek olan Bayındır Han'ın mekân ve servet unsurları bakımından tam bir gösteri yaptığı söylenebilir. Bu toylarda Bayındır Han'ın muhteşem otağı, sayvanı, yerlere döşettiği ipek halıları standart bir üslûpla tasvir edilir. Dirse Han oğlu Bugaç Han, Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Kazılık Koca Oğlu Yigenek, Begil Oğlu Emren hikayelerinde Bayındır Han'ın toy tasvirleri yer almaktadır.

Salur Kazan'ın toyları ise Bayındır Han'a göre akına çıkma toyu olma özelliğine daha fazla sahiptir. Çünkü Bayındır Han sembolik olarak törenin gereğini yerine getirmek için toy düzenlerken Salur Kazan, aktif bir biçimde savaflara, avlara katılmakta ve akınları bizzat yönetmektedir. Nitekim Salur Kazan'ın toy tasviriyle başlayan iki hikâyede de oyun sonrasında akına çıkma anlatılır. Hatta Salur Kazan, "yata yata yanumuz ağrıdı, tura tura biliümüz kurıdı, yorıyalum a bigler, av avlayalum, kuş kuşlayalum..." (Ergin 1997: 95) diyerek toy sonrasında ava ve akına çıkmayı teşvik etmektedir.

Bu toylarda akın ve avın sosyal bir kurum olduğu, han izniyle akına çıkabileceği, akında başarı için beylerin ve halkın doyurulup donatılması gerektiği gibi değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca Han, akından önce yaptığı dağıtımla akın sonrası için de bir model ve örnek teşkil edecek biçimde ileriye yönelik mesajlar vermektedir. Şüphesiz babalık sıfatını, erdemliliğini ve hakim güç olduğunu göstermesi de söz konusudur. Tabii beylerin, halkın, hanın toyunda bir araya gelmesi sosyal dayanışmayı ve güç birliğini de işaret etmektedir.

b) Akın Dönüşü Zafer Toyları

Oğuz toplumu için akın hem önemli bir geçim kaynağı hem de cihana hakim olmanın bir usulüdür. Dolayısıyla hanlar düzenledikleri akınların sonunda ganimeti paylaşmak, pay dağıtmak üzere akın dönüşü toyları düzenlerler. Bunun en ayrıntılı örneği gerek Uygurca Oğuz Kağan'da gerekse İslâmî Oğuz-nâmelerde anlatılan toydur. Bu toy akından dönen Oğuz Kağan'ın yurdunu, ulusunu oğulları arasında pay edişini anlatmaktadır (Bang-Rahmeti 1936: 30-33; Ergin 1988: 24-25, 38-40). Bu pay edişte atların gövdelerine göre paylaşılması anlamını taşıyan ve ültüş denen bir paylaşım modeli de vardır. Bu üzerinde durulmuş ve ayrıntılı bir konudur. Biz buna girmeyeceğiz¹⁷

Dede Korkut Kitabı'nda da akın dönüşü toylarına örnekler vardır. Kazan, evinin Şekli Melik tarafından yağmalanması üzerine düşmandan hem intikamını alır hem de aile fertlerini kurtarır ve toy düzenler (Ergin 1997: 115). Aynı şekilde Kazan Bey oğlu Uruz'u tutsak düştüğü kâfir elinden kurtarıncaya da toy düzenlemektedir (Ergin 1997: 176). Bu toylarda sadece yeme içme yoktur, akında başarı gösteren erlere rütbe ve mevki dağıtıldığı da gözlenir. Bazı hikâyelerde doğrudan herhangi bir akın anlatılmaz, onun yerine babayı veya kardeşi düşman elinden kurtarma ya da Basat'ın aslan elinden kurtarılması gibi durumlar da akın sayılabilecek başarılarıdır. Uruz'un babası Kazan'ın düşman elinde kurtarılması (Ergin 1997: 243), Seğrek'in kardeşini kurtarılması (Ergin 1997: 233), Aruz Koca'nın oğlu Basat'ı tabiatın elinden alıp evine getirmesi (Ergin 1997: 297) Dede Korkut'ta akın bağlamında ele alabileceğimiz diğer bazı sevince sebep olmuş ve toy düzenlenmiş olaylardır.

¹⁷ Günümüzde komşu yardımlaşması anlamında yaşamaya devam eden, Oğuz Kağan ve Cengiz Han'daki şekliyle siyasi anlamda adem-i merkezîyetçilik olarak yorumlanan ültüş hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Mesela bk: İnan 1987: 241-254; Gönüllü 1991; Özgüdenli 2002; Özcan 1999.

c) Yağma Toyları / Potlaç / Kençliyü

Yağma Toyu diye adlandırabileceğimiz bu törenlere, Oğuz töresine göre hanın yılda bir kez malını yağmalatması olarak özel bir alan ayrılabilir. Kuzey Amerika yerli kabileleri arasında tespit edilip sosyolog ve etnologlarca adı Türkçe'de "dağıtma, kapışma" anlamı taşıyan "potlaç" (Bk. Türkdoğan 2003: 87-89) sözüyle tanınan yağma toyları, Farsça'ya muhtemelen Yağma Türkleri arasında görülen bir geleneğe istinaden hân-ı yağma olarak geçmiş bir gelenektir. Farsça şekli ise *şeylandır*, buradan Türkçe'ye şölen şeklinde geçmiştir¹⁸. Divânü Lûgati't-Türk'te *kençliyü*¹⁹ adıyla gördüğümüz yağma sofrası, bu geleneğin eskiliğini, Osmanlı'da saray adetlerine kadar ulaşmış olması da gücünü ve etkisini göstermektedir²⁰.

Dede Korkut Kitabı'ndaki son hikâye, yani İç Oğuz'a Dış Oğuz asi olup Beyreğin öldüğü boy, yağma geleneğinin ihlâlini, bu yüzden İç Oğuz'un Taş Oğuz'a âsi olmasını ve böylece çıkan iç kavgada Dede Korkut'un sempatik kahramanı Beyrek'in ölmesini işlemektedir²¹. Hikâyenin başlangıcında hareket eksenli bir tasvirle anlatılan Salur Kazan'ın yılda bir kez düzenlediği yağma toyu anlatılır. Bu toya çağrılmadıkları gerekçesiyle katılmayan Aruz Emen başkanlığındaki Taş Oğuz beyleri Kazan'a asi olurlar. Bu bir gelenektir, töredir, düzendir, kozmosun bir parçasıdır. Ancak yasak ihlâl edilmiş, her iki Oğuz tayfasının da beylerbeyi konumunda olan Salur Kazan'ın yağma toyuna sadece İç Oğuz ka-

¹⁸ Ziya Gökalp'ın eserinin değişik yerlerinde şölen ve toy sözlerini kullandığını ifade eden İnan'a göre şölen kelimesi, eski Türklerde görülmesi şüpheli bir sözdür, Farsça şılan sözünün Türkçeye geçmiş şekli olsa gerektir (İnan 1987: 647-648).

¹⁹ Kaşgarlı Mahmüt *kençliyü* sözünü "*Hanların düğünlerinde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır.*" (Atalay 1992b: 438) diye tanımlamaktadır. Bu sofranın Osmanlı saray kültüründe bulunan ve daha sonra halk arasında da gelenekleşen nahıl geleneğini çağrıştırmaktadır. Nahıl, eski Türklerde ve Osmanlılarda yardımlaşmayı ve bereketi ifade eden ağaç biçiminde bir simgedir. Anadolu'da düğün, sünnet ve benzeri günlerde halen kullanılmaktadır (Daha geniş bilgi için bk. İnce 1988).

²⁰ Bu konu Ziya Gökalp'ten başlayarak değişik araştırmacılarca incelenmiştir: Ziya Gökalp 1976: 203-205; Turan 1978: 174-183; İnan 1987: 645-648; Gökyay 2000: CCCXII-CCCXV.

²¹ Olay hikâyede şöyle geçmektedir: "*İç Ok Boz Ok yığnak olsa Kazan ivin yağmaladur-idi. Kazan girü ivin yağmaladı. Amma Taş Oğuz bile bulunmadı. Hemin İç Oğuz yağmaladı. Kaçan Kazan ivin yağmalatsa halahınuñ elin alur taşra çıkar-idi, andan yağma iderler-idi. Taş Oğuz biglerinden Aruz Emen ve kalan bigler bunu işitdiler, ayıldılar ki bak bak şimdiye değin Kazanıñ ivin bile yağma ider-idük, şimdi niçin bile olmayavuz didiler.*" (Ergin 1997: 243-244).

tlmiştir, Taş Oğuz katılmamıştır. Aslında burada yağma geleneğinin işlevi hakkında da bir bilgi sahibi olmaktayız. Yağma toyu bir anlamda avdan veya düşmandan elde edilen servetin, ganimetin paylaşılması yoluyla tabiata veya komşu fakat düşman kavimlere karşı işlenen bir "suç"un sorumluluğunun da kolektif bir paylaşımıdır. Tanrı adaletinin, cömertliğinin ve atalar kültürünün bir temsilcisi olarak baba işlevi²² gören Han'ın, tebası arasında ayırım yapması şüphesiz hanlığına hanel getir-mektedir. Tartışılan bir han ise isyanın sebebidir. Sonuçta törenin ihlâli, Dede Korkut Kitabı'nın kahramandan çok sıradan bir insan karakteri çizen kişisi Beyrek'in ve asilerin başı olan, aynı zamanda Salur Kazan'ın dayısı olan Aruz'un ölümüne sebep olur.

Yağma toyunu bir tören olarak değerlendirirken aynı çerçeve içinde diğer toylardaki yeme içme unsurlarını, av payını ve ölümlerinin ardından verilen aş törenlerini de değerlendirmek gerekir. Ayrıca Oğuz kahraman-larının iki niteliğinden birinin sofra çekmek, cömertlik gibi unsurları bünyesinde barındıran "erdem" olduğunu da ifade etmeliyiz. Çünkü Dede Korkut kahramanları bir horlanma veya dışlanma karşısında "*kılıcımdan mı gördü, soframdan mı?*" diye sorarlar. Beyliğin ve hanlığın en önemli unsurlarının başında kılıçla gösterilen hüner ile sofra ile gösterilen erdem gelmektedir (Bk. Duymaz 1999).

Yağma toylarındaki bir başka boyut ise gösteriş ve meydan okumadır. Hanlar, kutludurlar, yani Tanrısal güce sahiptirler veya Tanrı'nın gücü onların şahsında tecelli etmiştir. Göktürk anıtlarındaki ifadesi ile hanlar, *tengri tek tengride bolmuşlardır*. Bu itibarla bol mal ve servet sahibi ol-ma, bu nimetleri adaletli bir şekilde ihsan etme gibi sıfatları olmalıdır. Bol ve dileyenin dilediği kadar ve dilediği şekilde alabileceği bir bollukta mala servete sahip olan Han, Tanrısal bir zenginliğe ve adaletli dağıtım

²² Göktürk anıtlarından beri hanların kavmi için bir baba gibi görüldüğü, aç ve çıplak halkı doyurup giydirmek, az halkı çoğaltmak sorumluluğu olduğu bilin-mektedir. Mesela Kültigin Abidesi Güney Yüzünde "...Tengri yarlıkadukın için [ö]züm kutum bar için kağan olurtum. Kağan oturup yok çigany budunug kop ku-bratdım. Çigany budunug bay kıldım az budunug öküş kıldım..." denmektedir. Bu sözler günümüz Türkçe'siyle "...Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım..." (Bk. Ergin 1980: 19, 25, 66, 71). Köprülü bu toylara *şölen* dendiğini, eski dinî bir ayinin bakiyesi olduğunu, sonradan hukukî bir müessese halini aldığını ifade ederek hakanın kavmi üzerinde velâyet-i pederâneye sahip olduğunu yazmaktadır (Köprülü 1986: 72-79). Osman Turan ise eski Türk devlet anlayışında kağanın bütün kavmi için hukuk bakımından baba durumunda görüldüğünün altını çizmektedir (Turan 1978: 174- 183).

maliktir. Yağma toylarının bir başka boyutu ise mal ve servetin, devletin, dolayısıyla milletin olduğu düşüncesidir. Han, yılda bir kere serveti asıl sahibine yağmalatmaktadır.

4. Ölüm Toyları / Yuğ

Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut'ta ölüm toyları anlatılmamaktadır. Ancak Dîvânü Lûgati't-Türk'te *yoğ* sözü "*Ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi güne kadar verilen yemek*" (Atalay 1992b: 143) anlamında kullanılmış, ayrıca Alp Er Tunga sagusu vasıtasıyla yuğ törenlerinde destan söyleme geleneğinin ip uçları verilmiştir. Göktürk Abidelerinde de yas törenleri anlatılmaktadır²³. Kutadgu Bilig'de 4577. beyitte *yoğ aşı* kavramı geçmektedir (Arat 1991: 459). Ele aldığımız metinlerden Şecere-i Terâkime'de bir yas töreninden bahis vardır. Burada Tuman Han'ın babası Duyılı Kayı'nın ölümü üzerine kardeşi İrki'nin *ölük aşını* verışı, bu sırada doğan Tuman'a Korkut'un Tuman adını koyuşu anlatılmaktadır (Ölmez 1996: 172-177). Metinlerimizde çok fazla geçmeyen yas törenlerinin varlığına işaret eden bu birkaç örnekle konuyu tamamlıyoruz.

Sonuç

Sonuç olarak Oğuz Kağan'dan Dede Korkut'a uzana destan çizgisinde toy ana başlığı etrafında toplanan törenler, Oğuz kavminin hayata ve tabiata bakış açısını, toplum-devlet ilişkisini, sosyal değerlerini ve töresini yansıtan önemli kurumlar olarak görülmektedir. Destan metinleri bu törenleri anlatırken hem hayata ait gerçekleri yansıtmakta, hem de toplumun uyması gereken kurallarla ilgili bir yaptırım gücü ortaya koymaktadır. Bu destanlar ve destanlarda anlatılan toylar sırasında önerilen ilkeler, günümüzün paylaşımcı ve dayanışmacı olmayan dünyası için model metinlerdir. Türk kültürünün bu metinlere olmuş bitmiş, yaşanmış ve devrini kapatmış tarihî olaylar dizisi olarak değil, tam aksine güncelleştirilebilir, yeni değerler üretmek için kullanılabilir metinler olarak bakması icap eder. Yurdun ve ulusun önce ikiye, sonra on ikişerden yirmi dört kısma ayrılması siyasî anlamda ucun merkeze bağlılığını ve adem-i merkezizetiğin dağılma anlamı değil görev paylaşımıyla senkronik bir çalışmayı ifade ettiğini göstermektedir. On iki parçaya bölünen atın gövdesinin ülüsü olarak dağıtılması ekonomik paylaşım kültürünü, hanların yağma toyla-

²³ Göktürk abidelerinin değişik yerlerinde yapılan yas törenleri bazen ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bk. Ergin 1980: 27-29, 55, 61, 75.

ryla birlikte halklarını doyurup donatma sorumluluğu sınıfsız toplum ruhunu ortaya koyan temel dinamiklerdir. Toya katılma ve törenin gereklerini yerine getirme, güncel kavramıyla vatandaşlık bilincinin ifadesi olsa gerektir. Ayrıca kengeş kültürü demokratik katılımı, meclis işlevini ortaya koymaktadır. Son olarak bu toyların Anadolu'da komşulara yemek yardımı anlamında ülüş adetiyle, ahilik kalıntısı yaren toplantılarıyla ve sıra geceleriyle, köy hayırlarıyla halk arasında yaşadığını da ifade edelim.

KAYNAKÇA

- ARAT, Reşit Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1998). *Kutadgu Bilig II Çeviri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ATALAY, Besim (1992a). *Divanü Lüğati't-Türk Tercümesi I*, Ankara, TDK Yayınları.
- ATALAY, Besim (1992b). *Divanü Lüğati't-Türk Tercümesi III*, Ankara, TDK Yayınları.
- BANG, W.-G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1936, Bürhaneddin Basımevi.
- CANSIZ, İsmail (1999). Dede Korkut Hikâyelerine Göre Türklerde Tören Geleneği ve Tören Çeşitleri, *Bilig Dergisi*, Sayı: 11, Güz, Ankara, 55-64.
- DUYMAZ, Ali (1999). *Dede Korkut Kitabı'nda Hüner ve Erdem Kavramları Üzerine, IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı 5-6 Kasım 1998 Bildiriler*, Ankara: İLESAM Yayınları.
- ERASLAN, Kemal (1976). *Manzum Oğuz-nâme, Türkiyat Mecmuası*, XVIII, İstanbul, s. 169-236+VIII.
- ERGİN, Muharrem (1980). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1988). *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme-Metin-Sözlük)*, İstanbul: Hülbe Basım ve Yayın Tic. A. Ş.
- ERGİN, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza (1991). *Ülüş Adetine Dair Notlar, Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 58, Ekim 1991, 34-36.

- İNAN, Abdülkadir (1987). *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İNCE, Adnan (1988). *Divân Şiirinde Nahıl, Türk Dünyası Araştırmaları*, 54, Haziran 1988, 89-96.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1986). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1986). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖGEL, Bahaeddin (1987). *Toy ve Sofra Üzerine, Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 2, Şubat 1987, 15-16.
- ÖLMEZ, Zuhâl Kargı (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Ankara: Simurg.
- ÖZCAN, Abdülkadir (1999). "Türk Devlet Geleneğinde Osmanlı'nın Yeri-Ülüş Sisteminden Hakimiyetin Bölünmezliği İlkesine Geçiş ve Karşılaşılan Zorluklar", *İslâmî Araştırmalar*, XII (2), Ankara, 113-115.
- ÖZGÜDENLİ, Osman (2002). "Ülüş Sisteminden Merkezî Devlete: Selçuklu Devlet Telâkkisinin Teşekkülü (1038-1064)", *Türkler*, 5. c., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 249-264.
- ROUX, Jean Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Türkçesi: Aykut Kazancıgil, İstanbul: İşaret Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim-DUYMAZ, Ali (2003). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TOGAN, Zeki Velidi (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuz-nâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 2. bs..
- TURAN, Osman (1978). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2003). *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- YILDIZ, Naciye (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ziya Gökalp (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.